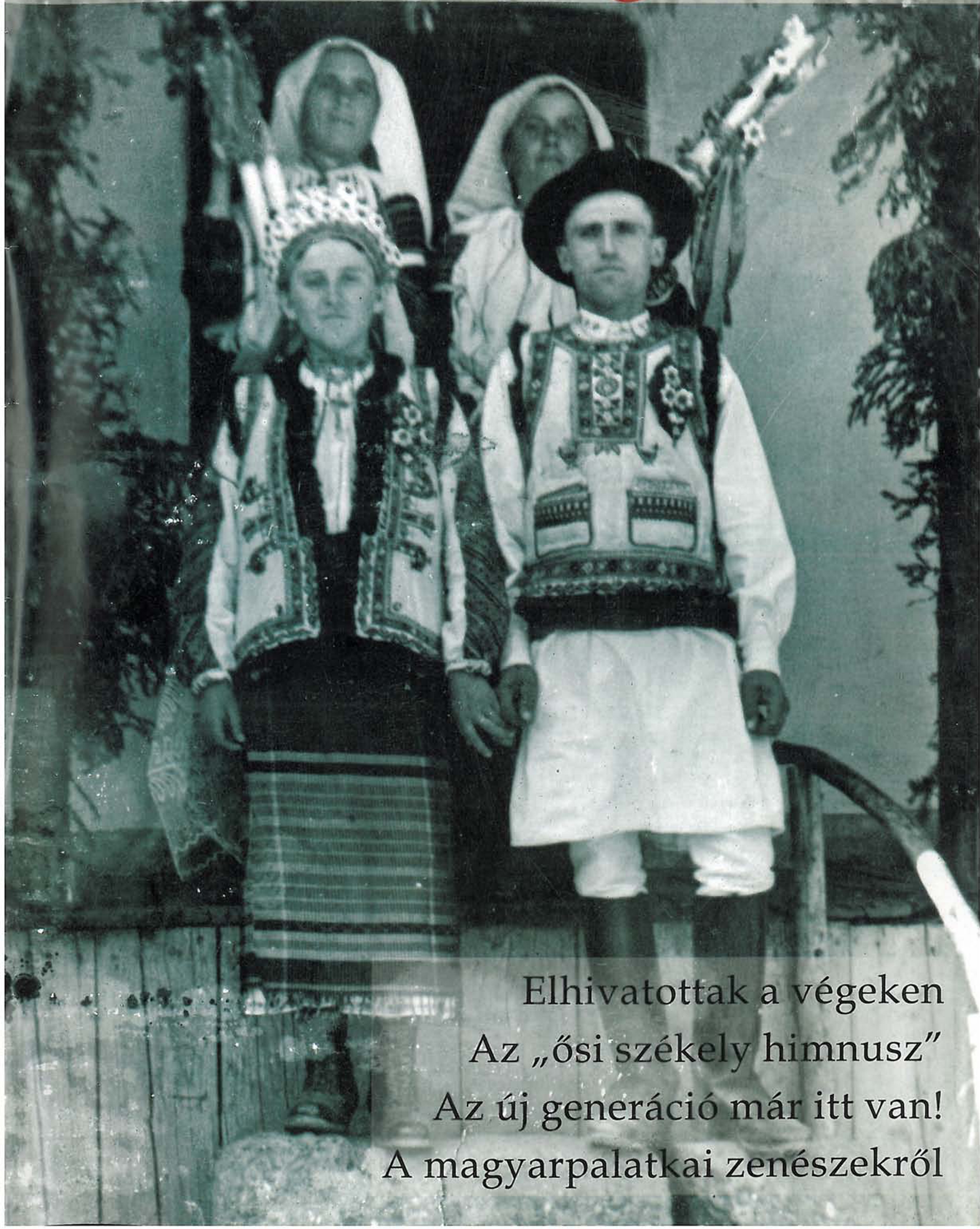

FOLK MAGAZIN

Elhivatottak a végeken
Az „ősi székely himnusz”
Az új generáció már itt van!
A magyarpalatkai zenészekről

Sipos János: Kyrgyz Folksongs

L'Harmattan Kiadó – MTA BTK Zenetudományi Intézet, Budapest, 2014.

A helyszíni gyűjtésekkel hitelesített keleti népzenei kutatásoknak magyar részről nagy hagyománya van, elég, ha Bartók Béla anatóliai vagy Vikár László cseremis, csuvas, tatár és baskír gyűjtéseire gondolunk. Ezt a kutatássorozatot folytatom magam is immár huszonhat éve anatóliai, kaukázusi, kazak, kirgiz, azeri, észak-kaukázusi karacsáj-malkár és türkmén expedícióimmal, publikációimmal. A munka kezdetben a magyar népzene keleti elemeinek felfedezésére koncentrált, de ez a soknemzetiségű Volga-Káma-Bjelaja vidék népzenei vizsgálatával hamar areálissá, majd egy hatalmas török nyelvű terület összehasonlító népzenei elemzésévé változott.

Kutatásom elsősorban török nyelvű népeket érint, mégsem egysíkú, mert e népek népzenei nagymértékben különböznek egymástól, ráadásul a népzenei összefüggések alapvetően eltérnek a nyelvek közötti kapcsolatrendszerétől. Így a törökségi kutatás valójában egy komplex zenei világ vizsgálata, és az ebből levont tanulságok a magyar népzene és más népzenek értelmezésénél is tanulságokkal járhatnak.

Ezen szélesebb kereten belül kell olvasnunk a most megjelent könyvet is, amelyvel többek között összekötjük a kazak népzeneét a keletebbre lakó török és mongol népek zenéivel. Ugyanakkor a kirgiz népzene feltárása önmagában is fontos, mert e tárgyban elenyészően kevés az analitikus és összehasonlító publikáció.

A kötet anyagát elsősorban saját gyűjtéseim adják; a dalokat magam gyűjtöttem, jegyeztem le és elemeztem. A 2002-ben Yssyk-Kölben, Narynban és Biskekben végzett kutatásaimat 2004-ben At-Başı környékén és Talasban folytattam. Elolvastam a hozzáférhető publikációkat, és lejegyeztem, át tanulmányoztam Somfai Kara Dávid kirgiz gyűjtéseit is, amelyekben a délnyugati vidékekről is vannak dallamok. Néhány éve már úgy tűnt, hogy a kirgiz voká-

lis népzeneről elegendő megbízható anyag van a kezembem ahhoz, hogy vállalkozhassam egy átfogó kirgiz népzenei kötet megírására.

A kirgiz népzene eltűnésének sebességét látva, ez a kutatás nem várható magára sokáig. Ahogy a világ sok részén, a kirgiz városokban, falvakban is tapasztalható a jelen médiatársadalmának, és előzőleg a szovjet birodalomnak az autentikus folklórra tett romboló hatása. Kirgizisztánban a siratót leszámítva a régebbi dallamokat kizárólag a hatvanöt-hetven évesnél idősebbek tudják, és az ő emlékezetükből is sokszor csak kitarató, fáradságos munkával lehet előbányászni azokat. Itt valóban az utolsó órában vagyunk. Néhány évtizeden belül ez a generáció kihal, és velük együtt a kirgiz népzene régi rétegeinek az emléke is eltűnik. Valójában már ma is csak zenei emlékek gyűjtéséről lehet szó.

A kutatás jelentőségét növeli, hogy ilyen jellegű, areális és törzseket is figyelembevevő kutatás korábban Kirgizisztánban nem történt. A felvett anyag a zenei következtéseken kívül nyelvi és kulturális tanulságok levonására is alkalmas lehet.

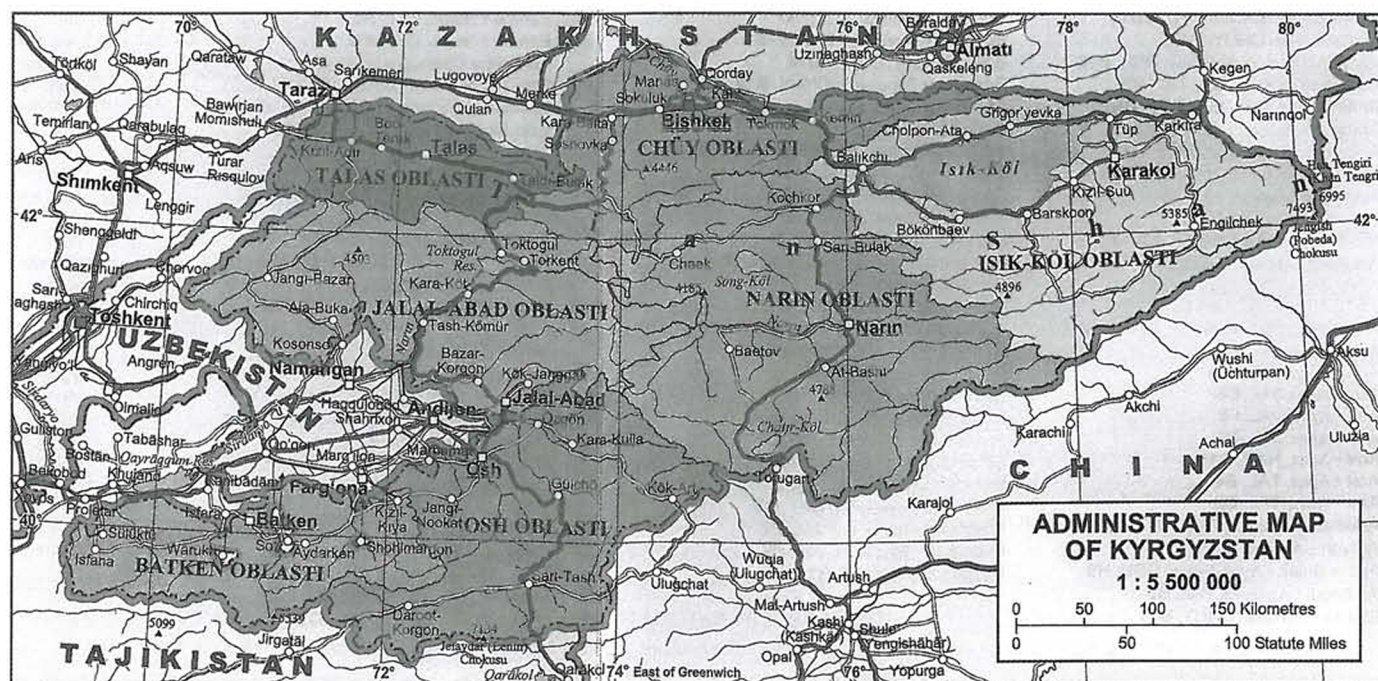
Az első fejezetben Kirgizisztán rövid ismertetése olvasható, majd bemutatom a

kirgiz etnogenezis főbb tényezőit és az ezzel kapcsolatos főbb nézeteket. Kitérek a magyar kutatók korábbi kirgiz kutatásaira, és saját kirgiz népzenei gyűjtőútjaimról is adok összefoglaló beszámolót.

A második fejezetben a magyar népzene-kutatás finnugor és török népzenei vizsgálatára vonatkozó hagyományával ismerkedhet meg az olvasó. Sorra veszem a fontosabb régi magyar népzenei stílusokat, és megvizsgálom esetleges török, ezen belül is kirgiz kapcsolataikat.

A harmadik fejezet a korábbi kirgiz népzenei publikációk rövid áttekintésével kezdődik, majd a kirgiz dalok zenei jellemzőinek bemutatása következik. Megismerkedünk a műfajokkal, a dallamok formai jellegzetességeivel, a kirgiz népzene ritmikai és hangnemi alapjaival. Kitérek a kirgiz hangszeres népzene, a kirgiz énekes epika bemutatására és az epikus énekek zenei alapjaira is.

A negyedik fejezetben található a kirgiz dallamok osztályozása. Ez a kötet talán legnehezebben olvasható, de messze a legtöbb újdonságot tartalmazó része, amelynek célja a kirgiz népdaltípusok, csoportok, osztályok és stílusok bemutatása. Az egyes dallamcsoportokhoz őket jól reprezentáló összesen ki-

lencvennégy dalt is közlök, így a fejezetet figyelmesen tanulmányozó és a bemutatott példa-dalokat meg is tanuló olvasó tisztában lesz a kirgiz népzene alapvető melódiáival és a köztük levő zenei kapcsolatokkal.

Az ötödik fejezet 332 népdalból álló antológia, amely az előző fejezetben megismert dallamcsoportokhoz ad értelmező háttérrel. Ez jelenleg a megjelent legbővebb kirgiz dallamgyűjtemény.

A hatodik fejezetben a kirgiz dalszövegek és azok angol fordítását látjuk.

A hetedik fejezetben az anatóliai, azeri, türkmén, karacsáj, Volga-vidéki (tatár, baszkír, csuvas) és kazak népzene madártávlattól történő összehasonlítását kísérem meg.

A nyolcadik fejezetben térképek és részletes mutatók találhatók a gyűjtési helyekről, énekesekről, műfajokról, dalszövegekről, zenei formákról, hangterjedelemről, kadenciákról, hangsorokról és a ritmusképletekről.

A kötetet bő bibliográfia zárja.

Most hadd szóljak egy kicsit részletesebben kutatásom magyar előzményeiről és kutatóútjaimról.

*

MAGYAR KUTATÓK A TIEN-SAN VIDÉKÉN

Magyar kutatók régóta kutatják a magyar nép és kultúra keleti kapcsolatait. Közülük többen is megfordultak a mai Kirgizisztán területén, például Vámbéry Ármin, Almásy György és Princz Gyula.

Vámbéry Ármin (1832–1913) a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából tett közép-ázsiai utazást. Noha nyelvészeti eredményeit a tudomány azóta túlhaladta, néprajzi megfigyelései ma is helytállóak, iránymutatóak.

Almásy György (1867–1933) utazásai hozták tudományos szempontból a legtöbb eredményt. Ő 1900-ban vett részt egy kilenc hónapos expedíción, amelynek során pontos adatokat jegyzett le a Tarim-medence, a Narin-völgy, a Tekesz-medence és az Yssyk-tó vidékének flórájáról és faunájáról, valamint a népelet főbb mozzanatairól is. Az állattartás, földművelés, kereskedelem, viselet ismertetése mellett a század eleji etnikai állapotokról is korrekt képet adott. Almásy főképp kirgiz földön járt, és kísérői is többnyire kirgizek voltak. Kiemelkedő fontosságú tevékenysége volt a szövegfolklor gyűjtése, a Manasz-eposz részleteinek lejegyzése; ez utóbbit Európában elsőként ő közölte nyomtatásban. Princz Gyula és Herbert Archer társaságában 1906-ban még visszatért a Tien-San hegységbe, majd innen tovább ment Kínába.

Princz Gyula a geológia és a geográfia terén tett olyan megfigyeléseket 1906-ban,

az Almásy-expedíció résztvevőjeként, amelyek addig elkerülték az orosz katonai térképek figyelmét. Ezenkívül a nomád életmódról, viseletről, temetkezési szokásokról szóló leírásai páratlan értékűek, ezeket kitűnő rajzaival is szemléltette. 1909 áprilisában ismét visszatért Belső-Ázsiába, a Baku–Krasznovodszk–Taskent útvonalon érkezett Andzsánba, majd a Kalmak hágón keresztül átkelt a Fergánai-hegységen, elsősorban a Tarim-medence nyugati vidékét járva be.

Ezután hosszabb szünet következett a közép-ázsiai magyar kutatásokban, amelyet a Kunságból származó és magát kunnak valló Mándoky Kongur István (1944–1992) tört meg, aki errefelé kereste a kun nyelv magyarországi emlékeinek analógiáit. Mándoky leginkább a kun műveltség elemeivel foglalkozott.

És most a zenetudomány képviselőjeként magam jelentkezem a kirgiz népzene összehasonlító kutatására.

*

NÉPZENEI GYŰJTŐÚTJAIM

KIRGIZISZTÁNBAN

Első pillantásra Kirgizisztán teljes körű népzenei feltérképezése hiú ábrándnak látszott, de néhány nagyobb terület és az ott élő törzsek dallamainak összehasonlító elemzése megvalósítható és izgalmas feladatnak tűnt. Az első lépést 2002 szeptember-októberében tettem meg.

Kezdeti célom az volt, hogy felgyűjtsem és összehasonlítsam két nagy kirgiz területen élő törzsek zenéjét. Az egyik terület az Yssyk-Köl volt az itt élő *buğu* törzssel. A törzs kiválasztása mellett szolt nagy múltja, és Ajtmatov híres regénye, a „Fehér hajó”. A másik terület Naryn megye volt az itt élő *čerik*, *moğoldor* és *saribağış* törzsekkel. Naryn Kirgizisztán egyik legezárta, legszegényebb és a hagyományokat legjobban őrző vidéke. Északon ugyanis erős az orosz illetve a kazak, délen a tadzsik és az üzbég hatás, míg a Naryn megye déli részén, a hegyek között, a kínai határtól mintegy százötven kilométerre lakó kirgizeket jóval kevesebb idegen befolyás éri. Ez annál inkább így van, mert a határ túloldalán, Kínában is oda vándorolt kirgizek laknak.

Az MTA Zenetudományi Intézet igazgatója, Tallián Tibor segítségével a magyar és a kirgiz akadémiák között kapcsolatfelvételt kezdeményeztünk. Hosszas várakozás után jött egy meghívólevél a Kirgiz Akadémiától, a vízumhoz szükséges formális meghívásban azonban hiába reménykedtem. Ismertem viszont az Almati-i magyar nagykövetet, Jaczkovits Miklóst, aki Kazahsztán mellett a magyarok kirgizisztáni nagykövete is volt, ő megígérte, hogy a Biskeki repülőtérre megkapom a vízumot.

*

A 2002-ES YSSYK-KÖL-I GYŰJTÉS

2002 szeptemberében indultam útnak. Az utazás Budapestről Biskekbe meglehetősen hosszú: Budapest–Isztambul mintegy két óra, az isztambuli repülőtérén jó pár óra várakozás, majd öt órás repülőút Biskekbe. A kirgiz fővárosban csak néhány napot időztem, célom elsősorban a gyűjtőutak megszervezése volt. Felvettem a kapcsolatot a Kirgiz Akadémiával, kiderült azonban, hogy az itt dolgozók nagy szükségben élnek, örülnek, ha a munkahelyre való utazásra és élelemre elég a pénzük. A Kirgiz-Türk Manas Egyetemen ismerkedtem meg Ulanbek Tinççilik Uulu-val, aki azután kísérőm lett 2002-es és 2004-es Naryn-i valamint 2004-es Talas-i gyűjtésem alatt. E rendkívül értelmes, ügyes ember közreműködése nélkül nem lettek volna ilyen eredményesek kirgiz gyűjtőútjaim.

2002-es első utamhoz végül Somfai Kara Dávid turkológus kirgiz feleségének újságíró apja ajánlott egy Issyk-Köl vidékén lakó *buğu* nemzetiségű fiatalembert, Tileket, aki sofőrként és kísérőként volt aztán mellettem.

Az első terepmunka 2002 szeptemberében zajlott le Yssyk-Köl Barskoon falvának környékén. A kirgiz nyelv közeli rokona, szinte nyelvjárása a kazaknak, de míg a kazakok a mongolokhoz hasonlóan igen erősen redukálnak, a kirgizek szépen kiejtik a magánhangzókat. Így Kirgizisztánban könnyebb feladat volt a nyelvi érintkezés. Kirgiz tudásomat néhány nap alatt sikerült olyan szintre fejleszteni, hogy irányíthattam a gyűjtés folyamatát, megértettem az elhangzottak lényegét, és az adatközlőknek is fel tudtam tenni kérdéseket.

Az Issyk-Köl-i gyűjtés során Barskoonból indultunk gyűjtőutakra a környező kis falvakba. A teljes gyűjtő naplót nem másolhatom ide, de egy „átlagos” nap krónikájával megismertetem az olvasót.

Barskoonban Tilek szüleinek a házában laktam. Fárasztó, de igen előnyös ugyanis, ha folyamatosan anyanyelvi, helyi közegben van a gyűjtő, többek között így gyűjtés után este meg lehet beszélni a napot, a tanulságokat, és el lehet kezdeni a következő nap munkájának a tervezését.

Korán reggeliztünk, majd útra keltünk a környező falvak valamelyikébe. Gyűjtőtűnk házakban, út mentén, jurtákban, pásztorszálláson. Szeptember 25-én, a nyolcadik napon például Tilek azt javasolta, hogy látogassuk meg nagybátyját, aki a falut körülölelő hegyekben, a nyári legelőn van állataival. A *jajla* messze volt Barskoonától, mintegy kétórás kapaszkodás után értünk oda. A csordás nem volt ott, elment, hogy meg-

„Siratógyűjtés egy jurtában”

„Hangolják a kobuzt” (fotó: Sipos János, 2004)

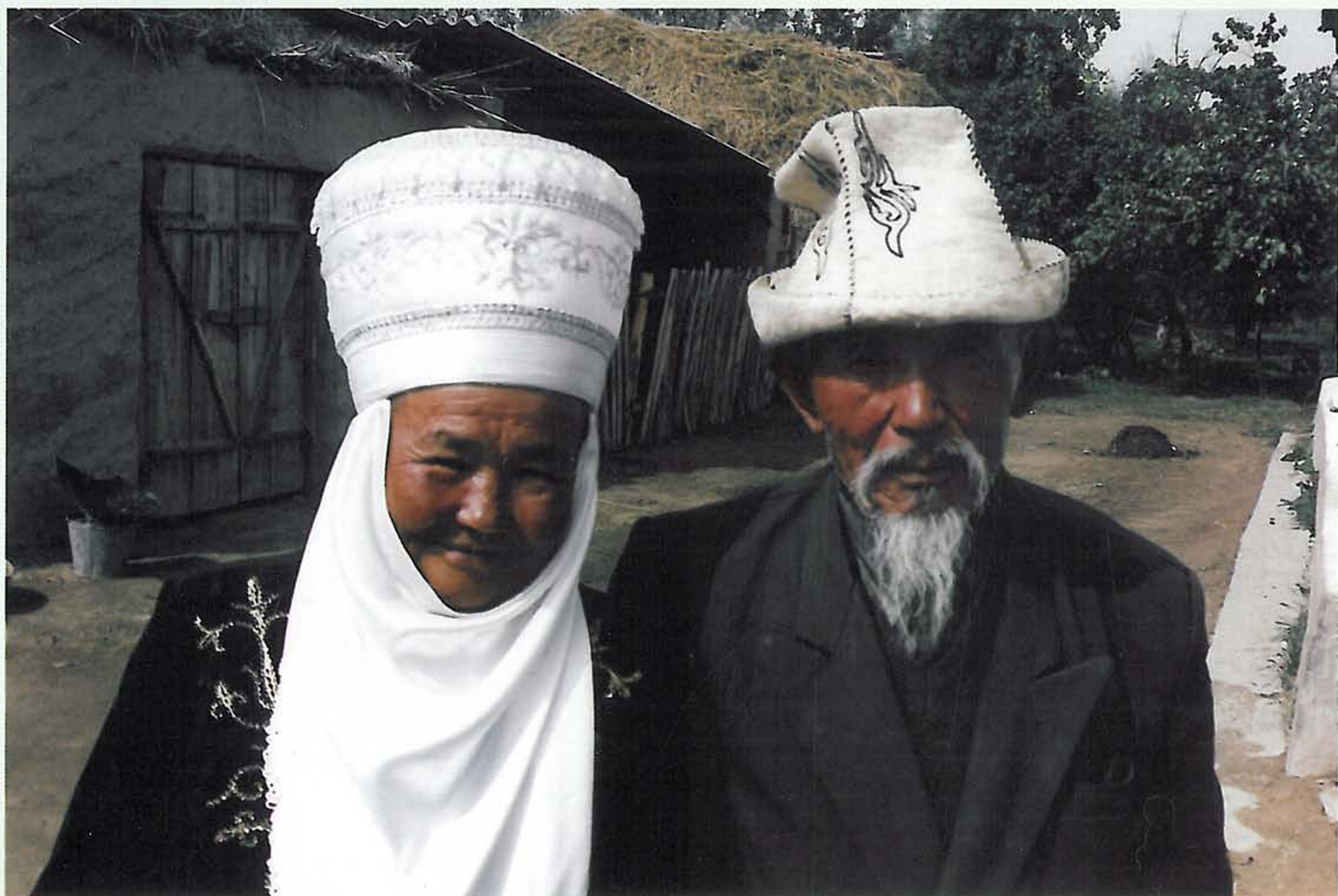
„Kirgiz pásztor Barskoon yayla-ján” • „Kirgiz aksakalok”

„Gyógyítás Mancili Ata-ban”

„Gyűjtőtársammal, Ulanbekkel a Tien-Sanban” • „Kirgiz kisfiú a jurtájuk előtt”

„Kirgiz pár” (fotó: Sipos János, 2002)

„Kirgiz asszony siratóéneklés közben”

„Négy kiváló falusi énekes” (fotó: Sipos János, 2004)

keressen néhány elbitangolt tehenet. A családja megvendéglelt frissen fejt tejjel, éppen kisült lepénnyel és házi vajjal; ilyen finomat talán csak a nagyvárosok luxuséttermében lehet kapni. A ragyogó napsütés és a gyönyörű kilátás elkápráztatott. Természeti adottságait tekintve Kirgizisztán valóban a kelet Svájcja lehetne. Közben kipróbáltuk a lovakat is, és elöbukkant egy két és fél méter hosszú, vastag, színfekete szörnyeteg kígyó, amelyet Tilekék nagy nevetve üldözőbe vettek, és meg is fogtak. Óvatos kutatóként ebben a mókában nem vettem részt.

Később a csordás feleségével beszélgettünk, és felvettünk tőle énekeket is, majd a pásztorfiú *hüddintéseit* rögzítettük – a pásztorok ezekkel kommunikálnak nagy távolságra. Nemsokára a gyakorlatban is használtvettük ennek a tudománynak, ugyanis a távolból felhangzott majd fokozatosan közleledett a bácsi üdvözlő hangjele.

A csordás mokány, szívós kis ember volt, mosolygós szemekkel és nagy jóindulattal. Szeretettel köszöntötte unokaöccsét, Tileket és minket, a vendégeket. Megvacsoráztott. Közben Tilek intett, hogy adjam át az ajándékba hozott vodkát. Igen ritkán adok italt az adatközlőknek; ennek oka nem a hét főbűn egyike, a fősvénység, hanem az, hogy a részeg ember csak hiszi, hogy szebben énekel, mint józanon. Ám, mit volt tenni, odaadtam az italt, amely hamarosan megkezdte útját a bácsi torkán lefelé.

Abdildayev Šükür pásztor 1933-ban született Barskoon falvában. Elénekelte a Kők-Corgo (kék ló) dalt, Caramazan (Aj, Ramadán) vallási énekeket, részleteket a Manas eposzból, dalt Barskoonról és annak Čoñ-Cargilčak hegyi legelőjéről, a fiatalok dalát, szerelmes dalokat, sőt még siratót és menyasszonybúcsúztatót is. Ez utóbbiakat azért, hogy ne kapacitáljuk már annyira feleségét a nő énekekért. Este azután lefelé versenyt futottunk a sötétséggel, mert a hegyekben sok a farkas, éjszaka nem tanácsos úton lenni.

Össességében mintegy kétszázhusz dallamot gyűjtöttem Yssyk-Köl környékén, huszonöt helyen ötvennégy adatközlőtől. Ezek jelentős része hagyományos népdal volt, bár az anyag tartalmazott újabb, szovjet éra-béli dalokat is. Hangszeres dallamok, a dallamokkal kapcsolatos információk, fotók, a falvak életéről készült képek és interjúk egészítették ki a gyűjtést.

BISKEK

Az Yssyk-Köl-i gyűjtés után a fővárosban töltöttem néhány napot. Itt akkoriban a rossz közbiztonság miatt a külföldinek nem volt tanácsos egyedül laknia. Az egyetem török tanárai állandó félelemben éltek, ami-

nek több oka is volt. Az egyik a kereseti különbség: a fővárosban is igen nagy volt a szegénység (az átlagfizetés 25-100 USD), amíg a kirgiz tanárok 1000 USD-t, addig pl. a Manas Egyetem török tanárai 2-3000 USD-t kerestek.

Lekezelő, néha arrogáns magatartásuk sem tette az itt dolgozó törököket szimpatikussá a kirgizek szemében. Ottani tartózkodásom alatt egy törököt majdnem halálra vertek, a törökök viszont négy kirgizt megkéseltek. Engem is már a harmadik napon kiraboltak. Kirgizisztánban meglehetősen erős a maffia, és sokféle nemzetiségű: kínai, csecsen, orosz... Elterjedt a droghasználat, a rendőrség és az államapparátus igen korrupt. Pénzzel majdnem mindent el lehetett intézni, ugyanakkor munkára bírni még pénzzel sem könnyű az embereket. A dalok lefordítását például sokáig nem tudtam elérni, pedig ottani viszonylatban igen jó fizetséget ígértem és előleget is adtam.

Biskekben két adatközlőtől gyűjtöttem: egy, a déli Os környékéről származó aszszonytól, valamint egy Nurak Abdurahmanov nevű előadóművésztől. Az Os környéki déli kirgiz népesség erős iszlámhite és a többiekétől eltérő kultúrája miatt külön is figyelemre méltó. Ezt a déli anyagot később Somfai Kara Dávid gyűjtésének dallamaival egészítettem ki.

*

A 2002-ES NARYN-VIDÉKI GYŰJTÉS

Mint említettem, az első gyűjtés előtt megismerkedtem a Narynból származó Ulanbek Tinčilik Uuluval. A szegény, zárt és idegen befolyástól szinte teljesen mentes Naryn megyén belül központnak a kínai határhoz közel eső At-Bašit választottuk, itt és a környező tizenöt faluban gyűjtöttünk. A szervezés egészen kiváló volt. Kísérőm apja este telefonált a meglátogatandó falvakba, és mire reggel tíz óra körül kiértünk, már számos kiváló adatközlő várt minket. Velük kezdtük a gyűjtést egy központi helyen, majd a házakban folytattuk. Ezen a környéken a népzene gyűjtés szempontjából jobb volt a helyzet, mint Issyk-Köl mentén. Ezt mutatta a gyűjtött háromszázharminc dal mennyisége és főleg zenei minősége. Ezeket tíz faluban és a nyári szállások jurtaiban gyűjtöttük nyolcvanhat férfitől és nőtől.

*

A 2004-ES GYŰJTÉS

Már 2002-ben elhatároztam, hogy mindenképpen folytatni fogom az At-Bašit környéki gyűjtést. A hegyek övezte tizenöt falu zenéje egy újabb kiegészítő expedícióval feltérképezhetőnek tűnt. Reméltem, hogy így részletes kép készülhet egy adott terület zenéjéről. Emellett 2004-ben még egy nagyobb gyűjtést is terveztem Talasba. Már látszott, hogy

kiegészítve más kutatók déli anyagaival, a gyűjtések végén a teljes kirgiz vokális népzene-ről is megbízható anyag lesz a kezembem.

A visszatérést szükségessé tette az is, hogy 2002-ben Narynban a felvett hatalmas dallammennyiség ellenére a gyűjtés utolsó napjaim újra és újra addig ismeretlen dallamok bukkantak elő. A 2004-es gyűjtésre április-május havában került sor. Kirgiz kísérőm ugyanaz az Ulanbek volt, akivel 2002-ben At-Bašit környékén gyűjtöttem. Régebben rendőr volt, de leszerelt, apja pedig egykori párttitkár, most újságíró, igazi kirgiz hazafi, aki hatalmát nem arra használta, hogy meggazdagodjon, hanem védje kiszolgáltatott földijeit. Mai napig nagy tisztelet övezi, jellemző, hogy régi funkcionárius volta ellenére a vallási *ezant* is ő énekl.

2004-es megérkezésem első napjain Biskekkel ismerkedtem, festményeket nézegettünk, sétáltunk, térképet vettünk. Az ismerősök szerint mostanában egyre több a munkahely, de a lakások ára két év alatt a két-háromszorosára nőtt. Ígéretes lehetőség lenne a turizmus, de nagy a korrupció, és a közbiztonság is hagy kívánnivalót maga után.

Ulanbek elintézte a rendőrségen a bejelentkezést, délután négy óra körül autóval indultunk At-Bašit felé. A gyönyörű, havas hegyeket nézve, beszélgetve gyorsan telt az idő, este tíz óra felé érkezünk meg. Vacsora, alvás. Állítólag At-Bašitban meglehetősen nagy a sugárzás a kínai atomkísérletek miatt, igaz Biskekben is magas a szint.

At-Bašit 1810-ben alapították, a selyemút megállóhelye volt. Környékén a Tien San hegység egy gyönyörű völgyében tizenöt falu van. Ezekbe a falvakba a '20-as és a '30-as években telepítették le erőszakkal az addig nomád kirgizeket. A *bay*-októl elvették az állatokat, és a szegényeknek adták, pontosabban kolhozokat hoztak létre. A bay-okat száműzték Ukrajnába vagy a Kaukázusba, nemigen jött vissza közülük senki. A környéken régebben főként *čerik* törzsbéliek laktak, a *saribağış* és *moğoldor* törzsek később telepedtek ide. A törzsek házasságnak egymás között, régebben is így volt, nagyobb feszültségek nincsenek.

Minden reggel nyolc körül indultunk gyűjteni. A papa előzőleg odatelefonált a falvakba, és mire a helyszínre értünk, már tíz-tizenöt idősebb férfi és nő várt minket a kultúrházban, népviseletben, és kezdődhetett a munka. Minden népzene gyűjtőnek ez az álma: amint az egyik énekes kifogyott a tudásából, rákezdett a másik; ha valaki hazament, jöttek helyette mások. A kultúrház után az emberek házaiban folytattuk a gyűjtést. Nem volt ritka, hogy egy nap hetven dalt gyűjtöttünk.

Ismét csak egyetlen nap néhány eseményeit idézem fel. Április 25-én reggel egy *gözaçik*-ot, azaz „látóasszonyt“ kerestünk fel. Uusoon kızı Turdububu a *çerik* törzsből való, Kazıbek falvában született. Ismeri a múltat, jósol a jövőről, a várható rossz és jó eseményekről. A rendőrségnek is segít nyomozni, gyógyít is. Kiválóan ismeri a Koránt, imákat is mond. A jóslás mellett játékfigurákat készít, ebből él. Hosszú életet jósolt nekem, és azt, hogy egy jó vízi szellem támogató.

A látóasszony után At-Başıban gyűjtöttünk néhány férfitól és nőtől. A számos sárató mellett felelgetős dal, gyermekdal, gyermekeknek énekelt dal, fiatal lány éneke, szerelmesdal, népdal, Caramazan vallási ének, valamint modernebb dalok bukkantak elő. Az énekesek főleg *çerik* törzsbeliek voltak. Kilátogattunk a vásárba, ahol az ígéretek ellenére sem lehetett gyűjteni, ezért visszatértünk az eredeti helyszínre. Itt Asanova Alisa, egy tízgyermekes *moğdordor* nő énekelt húsz, eddig még nem hallott dalt, műfajukat tekintve altatót, sáratót, sorsdalt, fiatalok dalát, leánybúcsúztatót, Caramazan-t, bekbekeyt, háborúba induló férjnek szóló dalt, keserveseket, esővarázsló éneket, mezőn végzett munka közbeni dalokat, felelgetős dalokat, legények dalát és más népdalokat. Ez a gyűjtés szinte minden fontos műfajból példát adott, másrészt sok érdekes variáns, sőt néhány korábban általam nem hallott dallamtípus is előkerült. Ennek nagyon megörültünk, mert az utolsó napokban lényegében már csak felvett dallamok többé-kevésbé ismert változatait találtuk meg. Mint általában, este 6-7 óra körül értünk haza, farkaséhesen. Megvacsoráztunk, áttekintettük a gyűjtést és megterveztük a következő napot.

Az At-Başı-beli gyűjtés végeztével április 28-án Biskekbe mentünk. Török barátainkkal este az Operát látogattunk meg. Alvás a Dostluk hotelben, végre jó fürdő, kényelmes ágy. Itt főleg oroszok illetve angolul beszélő külföldiek laknak; nem csoda, hiszen egyetlen nap egy helybeli havi bérébe kerül. *Kuday buyursa* – ha Isten is úgy akarja, holnap Talas-ba megyünk.

*

A 2004-ES TALAS-VIDÉKI GYŰJTÉS

Április 29-én indultunk Talasba. Először Kazakisztánon keresztül akartunk oda kanyarodni, nem volt azonban többszöri belépésre jogosító vízumom, ezért a határról visszafordulva átszeltük a hóborította hegyeket. Az öreg autó régi gumijai nehezen birkóztak meg a hóiharok által befújt havas, jeges utakkal, gyakran kellett kiszállni és tolni. Nagy megkönnyebbülésünkre estére mégiscsak átértünk a hegyen, és megér-

a) $\text{♩} = 80$

b) $\text{♩} = 104$

Kétsoros, ion és fríg bekbekey dallamok

keztünk Párizsba; így hívják a hegy túloldalán levő, nem igazán fényes vendéglőt. Értünk *mantit* és *porport*, majd tovább gördültünk Talas megye Talas nevű székhelye felé.

Másnap reggel felfogadtunk egy helyi fiatalembert, hogy segítsen a gyűjtésben. Először helyi tanárokkal találkoztunk, akik, az itteni értelmiségre jellemző módon, oroszos dallamokon kívül mást nemigen tudtak. Még a Caramazan dallamok és a sáratók is eltorzult formában, művies előadásban hangzottak az előadásukban. Kezdődhetett a szokott feladat, részletesen elmagyarázni segítőkinknek, mit is akarunk. Ez most nem volt olyan nehéz feladat, mert Ulanbek már mindent tudott.

Ezután Talasban és a körülötte levő falvakban rendkívül eredményes gyűjtést végeztünk, ismét a napi hetven körüli dallammennyiséggel. Tizenegy faluban háromszázharminchat dallamot találtunk, ami ismét szép teljesítménynek tűnt. Itt is nagy a szegénység. Az egyik helyen (pl. Taldi-Bulakban) víz nem volt, máshol áram, a WC sok helyen az utca végén. A gyűjtés itt is könnyen ment, az öregek szívesen jöttek össze, és énekelték az egyik dalt a másik után.

A 2004-es út összességében még a két évvel korábbinál is termékenyebb és hasznosabb volt. Ötszázhetvenhat dallamot vettem fel huszonkét helyszínen mintegy kétszázhat énekestől. Újra feltűnt a dalok erős változékonysága, variabilitása; ez a kirgiz hangszeres és vokális zenei kultúra egyik alapvető sajátossága, ami bizonyosan nem a hanyatlás, felejtés jele, mert a kiváló népi énekesek, illetve a professzionális hangszeresek előadását is jellemzi.

Végeredményben 2002-ben és 2004-ben három nagy területen (At-Başı, Narın és Talas) gyűjtöttem, elsősorban olyan dalokat, amelyeket a kirgizek saját népi kultúrájuk-

hoz tartozónak tartanak. Ezek között nagy ősiséget mutatók, vallási dalok és szovjet slágerek is voltak, ez utóbbiakat inkább csak a kontraszt kedvéért vettem fel, és mutatom röviden be. Kirgizisztánban a kirgiz népi kultúra erőteljes hanyatlása a '30-as években, a kolhozosítás idején kezdődött. Ekkor több mindent (pl. a hagyományos fejedőt) betiltottak. A népdalokat ugyan nem, de azok is elvesztették létüket közegüket. Kész csoda, hogy ilyen sok helyen mégis megérték a 21. század elejét. Azok, akik a '30-as, '40-es években voltak gyerekek, tehát a gyűjtés idején hetven-nyolcvan évesek, még találkoztak az élő kultúrával, legalábbis annak erős emlékeivel. A következő generáció már nemigen, a hagyományt elfújta a kommunizmus.

Természetesen mi már csak a múlt emlékeit gyűjthetjük, mégis ez az egyetlen lehetséges mód arra, hogy kiegészítsük a korábbi gyűjteményeket, dokumentáljuk és tudományosan bemutassuk a jelenkori falusi dallamrepertoárt, és megpróbáljuk rekonstruálni ennek a valaha nomád népnek a vokális népzenejét. Kutatásom értékét növeli, hogy ilyen jellegű, areális, és a törzsi hovatartozást is figyelembe vevő gyűjtés korábban Kirgizisztánban nem történt. A felvett anyag tehát a zenei következtetéseken kívül nyelvi és kulturális tanulságok levonására is alkalmas lehet.

Ez alkalommal csak a korábbi magyar kutatókról emlékeztem meg, és kirgiz gyűjtéseimről szoltam néhány szót. A kirgiz népzene iránt érdeklődők bőséges elemzéseket olvashatnak, valamint hang- és video-felvételeket hallgathatnak-nézhetnek a most megjelent kötetben és a kötet e-book változatában.

Budapest, 2014. december hava

Sipos János
(www.zti.hu/sipos)